

педагогами і вихованцями, які значною мірою залежить від особистості вчителя.

А.С.Макаренко, міркуючи над проблемами освіти і виховання, робив висновок про те, що успіх педагогічної праці, в першу чергу, визначається якостями розуму, характеру, волі самого вихователя, яскравістю та своєрідністю його особистості, від його рівня педагогічної культури. Він наголошував: потрібно виховувати педагогів, а не тільки давати їм освіту. Для вчителя важливо все: його розум, совість, авторитет, освіченість, безперервне вдосконалення майстерності, володіння педагогічними техніками. За Макаренком, учитель – це наставник, це людина, яка хоче передати дітям свої знання, свій життєвий досвід, свої думки, дати своїм вихованцям правильне спрямування.

Педагогічні роботи А.С.Макаренка не втратили своєї актуальності й з позицій сучасної школи, їх вивчення та застосування в практиці, на наш погляд, може суттєво допомогти у формуванні педагогічної культури вчителя ХХІ століття.

Список використаних джерел

1. Бондаревская Е.В., Белоусова Т.Ф. Введение в педагогическую культуру: Учебное пособие. – Р н/Д., 1995. – 172 с.
2. Буряк В.К. Педагогічна культура: теоретико-методологічний аспект. – К.: Деміург, 2005. – 229 с.
3. Макаренко А.С. Педагогические сочинения. – М.: Педагогика, 1986. – Т. 1. – 335 с.

*О.С.Цокур,
доктор пед. наук,
професор,
Одеський національний
університет
ім.І.І.Мечникова*

**ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ З
ОРГАНІЗАЦІЇ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ:
СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА, РІВНІ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ**

Стаття присвячена розкриттю сутності, структури та рівнів прояву професійної діяльності сучасного вчителя з організації краєзнавчої роботи з учнями з позицій теорії педагогічної акмеології та педагогічного менеджменту. Значна увага приділяється питанням, які стосуються аспектів професійної підготовки та готовності вчителя до здійснення функцій цієї діяльності.

Статья посвящена раскрытию сущности, структуры и уровней

проявления профессионализма деятельности современного учителя по организации краеведческой работы с учащимися с позиций теории педагогической акмеологии и педагогического менеджмента. Определенное внимание уделено вопросам, касающимся аспектов профессиональной подготовки и готовности учителя к осуществлению функций этой деятельности.

The article is dedicated to the subject, structure and levels of the professionalism of modern teacher's activity concerning the organization of the country studies work with pupils from the viewpoint of theory of pedagogical acmeology and pedagogical management.

Certain attention is paid to the aspects concerning the preparing of the teacher to the activities of this kind.

Проблема професійної діяльності вчителя є провідною у психолого-педагогічних дослідженнях. В наступний час вона представлена фундаментальними працями і публікаціями, в яких відбито різноманітні аспекти цього феномена (Є.Б.Акнаєв, Ю.К.Бабанський, М.Г.Бушканець, Г.Г.Волощенко, Г.А.Євтеєва, Л.В.Кондрашова, В.Г.Кузь, Н.В.Кузьміна, А.С.Макаренко, О.О.Мелік-Пашаєв, В.П.Піча, В.О.Сухомлинський, Р.І.Хмельок та ін.) в контексті виконання вчителем функцій щодо різних видів виховної роботи з учнями. При вивченні наявної джерельної бази ми передусім намагалися виявити специфіку й уточнити особливості здійснення функцій професійної діяльності вчителя щодо організації краєзнавчої роботи з учнями, що до сьогодні недостатньо висвітлено у педагогічній теорії.

Враховуючи наявну прогалину, мета запропонованої статті полягала у тому, щоб з позицій теорії педагогічної акмеології та педагогічного менеджменту конкретизувати сутність, структуру і рівні професіоналізму діяльності сучасного вчителя з організації краєзнавчої роботи з учнями, а також уточнити компоненти його професійної готовності до означеного різновиду педагогічної праці.

Зазначимо, що не зважаючи на існування загальної теорії професійно-педагогічної діяльності вчителя, науковці не єдині в думці стосовно її компонентно-функціонального складу. Так, Ю.Кулюткін і Г.Сухобська зазначають, що у процесі професійно-педагогічної діяльності вчитель здійснює чотири провідні функції, як-от:

- діагностичну, спрямовану на отримання зворотного зв'язку від учнів про результативність своїх впливів і про готовність їх до засвоєння нового навчального матеріалу;
- стимульовальну, яка сприяє спонуканню учнів до вирішення

навчальних завдань, підготовці їх запитів та сподівань, пробудженню мотивації їхніх дій;

- інформаційну, яка забезпечує передачу інформації учням про проблеми, способи їх вирішення та про самі способи вирішення пізнавальних завдань;
- оцінну, спрямовану на вияв міри результативності розумових і практичних дій учнів щодо вирішення навчально-пізнавальних проблем, реагування на їхні успіхи і невдачі, регулювання і корекцію їхніх дій [1, с.74].

На відміну від попередніх авторів, Н.Кузьміна у діяльності вчителя, спрямованої на організацію навчального процесу, виокремлює такі функції:

- гностичну, спрямовану на пізнання специфіки освітнього середовища та індивідуальних та вікових особливостей учнів;
- проектну, завдання якої полягають у розробці педагогічної стратегії;
- конструктивну, яка передбачає конкретизацію педагогічної тактики вчителя щодо вирішення професійних проблем, що, у свою чергу, містить конструктивно-змістову та конструктивно-процесуальну складові;
- організаторську, спрямовану на підготовку і прийняття педагогічних рішень і доведення їх до свідомості учнів;
- комунікативну, що забезпечує налагодження прямого та зворотнього інформаційного зв'язку вчителя з учнями та встановлення доброзичливих і комфортних психологічних стосунків між ними [2].

Натомість, як зазначають В.Сластьонін, Л.Спірін і А.Щербаков, зазначені функції притаманні всім видам людської діяльності. Через це, поряд з ними специфічними для професійно-педагогічної діяльності вчителя є такі, як інформаційна, виховно-розвивальна, орієнтаційна, мобілізаційна і дослідницька [3, с.88-89].

Враховуючи проблемність ситуації, що має місце у сучасній науково-педагогічній теорії щодо визначення функцій професійно-педагогічної діяльності вчителя, ми під час проведення констатувального експерименту на базі найбільш досвідчених вчителів різних спеціальностей (547 осіб) м.Одеси та Одеської області, що приймали участь у конкурсах "Вчитель року" впродовж 2005-2008 рр., провели їх опитування. Узагальнення відповідей респондентів дозволило конкретизувати, що задля формування у школярів позитивного досвіду краєзнавчої роботи, окрім

вищезазначених функцій, учителі повинні виконувати такі функції, як-от:

- навчально-розвивальну, що стосується розробки методів організації навчально-пошукової діяльності учнів з краєзнавства, спрямованої на розвиток в них основ наукового мислення, управління перцептивними, розумовими, емоційно-вольовими та іншими процесами і на цій підставі забезпечення єдності їхнього навчання, виховання і розвитку; формування практичних умінь; розвиток пізнавальної самостійності; володіння вмінням точно, образно і логічно висловлювати свої думки;
- організаційно-виховну, що стосується організації вчителем своєї діяльності і колективної роботи дітей; врахування особливостей певного шкільного віку під час розподілу між учнями краєзнавчих завдань; встановлення педагогічно доцільного стилю стосунків вчителя з учнями як основними учасниками педагогічного процесу; організації позакласних виховних заходів з краєзнавчим навантаженням;
- контрольню-оцінну, яка передбачає аналіз вчителем власної педагогічної діяльності; контроль за ходом навчально-виховної діяльності, спрямованої на здобуття учнями позитивного досвіду краєзнавчої роботи; стимулювання активності дітей під час позанавчальних заходів; аналіз та оцінку інформації про педагогічну ефективність навчального процесу; осмислення одержаних результатів щодо розвитку краєзнавчої компетентності школярів;
- коригувально-діагностичну, націлену на діагностику стану розвитку краєзнавчої компетентності учнів з урахуванням їх індивідуальних та вікових особливостей; зіставлення рівнів її сформованості у кожного школяра стосовно його можливостей; визначення недоліків в організації краєзнавчої роботи і пошук шляхів їх подолання; проведення корекції з підвищення рівнів сформованості краєзнавчої компетентності школярів тощо.

З огляду на думку найбільш досвідчених вчителів, в контексті запропонованого дослідження під організацією краєзнавчої діяльності розумівся двобічний процес, де органічно поєднуються опосередкований педагогічний вплив вчителя з активної самодіяльністю самих школярів, їх свободою при виборі видів і форм навчально-пізнавальної активності та способів заповнення її змісту. Через це ми дійшли висновку, що специфіка організації професійно-педагогічної діяльності вчителя щодо

організації краєзнавчої роботи школярів зумовлена особливостями її об'єкта (який одночасно є суб'єктом вільного вибору змісту, форм і видів навчально-пізнавальної діяльності) – учнів, характером їхнього педагогічного спілкування (високий рівень психологічної сумісності, взаєморозуміння і уваги; чуйність; виключення безапеляційного вказівного тону) з вчителем (як суб'єкта наукового пізнання та взірця краєзнавчої компетентності), змістом (“будівельний матеріал” для педагогічного проектування навчально-пізнавальних завдань з краєзнавчим навантаженням й засвоєння учнями) та засобами педагогічного впливу (форми, методи, прийоми формування інтересу школярів до краєзнавства).

Як бачимо, сутність професійно-педагогічної діяльності вчителя полягає в заміні особистісної позиції учнів у сфері краєзнавчого пізнання з пасивної, що потребує безпосереднього педагогічного керівництва, на активну, що є наслідком розвитку їхнього самокерування в цій сфері шляхом опосередкованого педагогічного впливу. Призначення діяльності вчителя у визначеному аспекті полягає в тому, щоб залучаючи учнів до засвоєння основ краєзнавства і відпрацювання необхідних розумових дій, не подавляти їхньої самостійності, ініціативи й індивідуальності у навчальний час, а навпаки сприяти повноцінній самореалізації творчих сил та інтелектуальних потенцій учнів, пробудженню їхньої активності, самодіяльності та інтенсивного розвитку індивідуальних розумових здібностей.

Через це роль вчителя як організатора краєзнавчої діяльності учнів ми вбачаємо не тільки в продукуванні відповідних і різноманітних форм навчально-пізнавальної та розвивально-виховної роботи, як це здебільшого виявляється в реальному педагогічному процесі, але й в уважному спостереженні за тим, як спрямовуються інтереси школярів на пізнання рідного краю, а також в допомозі їм самим організувати пошукову роботу, дати можливість розвернутись, не йти всупереч їх цілям, нав'язуючи застарілі форми виховання.

Зазначимо, що оскільки в науково-педагогічній літературі ми, на жаль, не знайшли будь-якої характеристики професійно-педагогічної діяльності вчителя в аспекті її спрямування на організацію краєзнавчої роботи школярів, хоча означений аспект роботи вчителя ставав предметом рефлексії деяких науковців, то для вирішення цього завдання ми звернулися до проведення власного емпіричного дослідження, що носило пошуковий характер. Його

мета полягала у відборі й аналізі емпіричних фактів, що давали змогу розкрити сутність і специфіку, а також виявити рівні здійснення функцій професійної діяльності сучасного вчителя щодо формування краєзнавчої компетентності школярів. У процесі реалізації цієї мети послідовно вирішувалися наступні дослідницькі завдання, що були спрямовані на: конкретизацію змісту кожного з етапів професійно-педагогічної діяльності вчителя з організації краєзнавчої роботи школярів; виявлення основних завдань і відповідних їм блоків управлінських дій учителя, їхнього конкретного змісту у цьому аспекті; розробку авторської методики діагностики рівнів здійснення професійно-педагогічної діяльності вчителя з формування краєзнавчої компетентності школярів (оскільки в опрацьованих джерелах така методика, на жаль, відсутня).

Тому, опираючись на провідні положення теорії педагогічної акмеології щодо психологічної структури професійної діяльності вчителя, розробленої Н.Кузьміною [2] та теорію педагогічного менеджменту, в межах якої педагогічна діяльність учителя визначається як різновид управлінської діяльності, провідними функціями якої є планування, організація і контроль, що доведено результатами досліджень, проведених І.Бойчевим, Я.Коломинським, В.Симоновим, Л.Талановою, О.Трубциною, В.Якуніна та ін., за допомогою методів лонгітюдного спостереження й аналізу процесу і продуктів педагогічної діяльності вчителів з різним стажем роботи та кваліфікаційною характеристикою (239 осіб) було встановлено основні етапи педагогічного керування процесом формування краєзнавчої компетентності у школярів. Так, з опорою на твердження В.Симонова, що управлінський цикл педагогічної діяльності нараховує у своєму складі чотири акти – підготовки, ухвалення, виконання та контролю ухвалених управлінських рішень, а також його послідовників (І.Бойчева, В.Іванова, Н.Кузьміної, Л.Таланової, О.Трубциної та ін.), які довели, що ці акти зумовлюють наявність чотирьох провідних етапів педагогічної діяльності – орієнтувального, моделювального, виконавського й рефлексивного, було правомірно розглядати сутність та структуру професійно-педагогічної діяльності вчителя з організації краєзнавчої роботи школярів саме з цієї дослідницької позиції, заснованої на принципах системного підходу, доцільність використання якого щодо педагогічних явищ доведена в працях Ю.Бабанського, Л.Кондрашової, В.Корольова, Н.Кузьміної,

Н.Хмель, Г.Щедровицького та ін.

Структурно-функціональна модель професійно-педагогічної діяльності вчителя у визначеному аспекті подана у таблиці 1.

Таблиця 1

Структурно-функціональна модель педагогічної діяльності вчителя з організації краєзнавчої роботи школярів

Акти управлінського циклу педагогічної діяльності	Домінуючі функції педагогічної діяльності	Етапи педагогічної діяльності вчителя щодо формування краєзнавчої компетентності школярів
Підготовка педагогічних рішень	Гностична функція	Орієнтовний етап
Ухвалення педагогічних рішень	Проектувальна, конструктивна функції	Моделювальний етап
Реалізація ухвалених педагогічних рішень	Організаційна та комунікативна (інформаційна, перцептивна, інтеракційна) функції	Виконавський етап
Контроль якості виконання ухвалених педагогічних рішень	Діагностична, оцінна функції	Рефлексивний етап

Це, в свою чергу, дозволило конкретизувати ознаки вияву професіоналізму педагогічної діяльності вчителя з організації краєзнавчої роботи школярів та його рівнів. В результаті було встановлено, що високий рівень професіоналізму властивий для учителів, які здатні бачити й моделювати в діалектичній єдності систему власної педагогічної діяльності (викладання змісту освіти) і чужої – навчально-пізнавальної діяльності учнів, систематично й наполегливо формуючи елементи їхньої краєзнавчої компетентності і постійно стимулюючи в останніх здатність до адекватного самопізнання, самоорганізації, самооцінки й самоконтролю у процесі краєзнавчої роботи, а також спроможність самостійно набувати нові

знання, уміння й навички щодо здійснення пізнавальної та пошуково-творчої діяльності з виконання завдань з краєзнавчим навантаженням, оптимально забезпечуючи прямі й зворотні, внутрішні і зовнішні стійкі зв'язки (інформаційні, емоційно-вольові, пошукові, творчі, дружні, емпатійні і т.ін.) між суб'єктами спілкування, а також актами управлінських циклів і етапами власної професійно-педагогічної діяльності з організації краєзнавчої роботи школярів.

Як логічний наслідок, підготовку вчителів до організації краєзнавчої роботи правомірно розглядати як процес набуття ними позитивних мотивів, рефлексивних умінь, системи спеціальних предметних, психолого-педагогічних і методичних знань, котрі дозволяють ефективно формування краєзнавчу компетентність школярів. В структурі підготовки доцільно виокремити такі аспекти, як-от:

- мотиваційний аспект, який посідає центральне місце, адже мотив виступає провідним фактором будь-якої діяльності, оскільки від сформованості у вчителя позитивного ставлення до організації краєзнавчої роботи школярів, інтересу до цього процесу залежить ефективність їхньої співпраці в цьому напрямку. Як результат, аксіологічний компонент готовності вчителя до організації краєзнавчої роботи з учнями включає: позитивне ставлення до професії вчителя, усвідомлення необхідності формування у дітей краєзнавчої компетентності, виявлення прагнення до оптимізації цього процесу, наявність потреби у саморозвитку як педагога-професіонала;
- предметно-змістовий аспект, який, спрямований на здобуття вчителем відповідних професійних знань, розширення кругозору, формування професійної майстерності, що впливатиме на ефективність його майбутньої педагогічної діяльності за рахунок вияву інтелектуального компоненту готовності до організації краєзнавчої роботи з учнями, що містить знання особливостей цього процесу, перелік певних здібностей і розумових операцій;
- організаційно-діяльнісний аспект, який передбачає опанування вчителем низки комунікативних і управлінських умінь, спрямованих на реалізацію спроектованих стратегій краєзнавчої роботи з учнями, активізацію їх пізнавальної і пошукової діяльності, постановку конкретних завдань і керування розвитком пізнавальних здібностей дітей. Як наслідок,

технологічний компонент готовності вчителя до краєзнавчої роботи характеризується наявністю арсеналу педагогічної техніки і комунікативних вмінь доступно, правильно і доброзичливо висловлювати свої думки і ставити запитання, дискутувати; залучати школярів до організованої колективної ігрової діяльності, що сприяє формуванню в них краєзнавчої компетентності; планувати й організовувати свою діяльність під час занять і виховних заходів;

- рефлексивний аспект, який спрямовує підготовку учителя на аналіз й оцінювання результатів своєї педагогічної діяльності з організації краєзнавчої роботи учнів, вияв позитивних ознак і недоліків цієї роботи та внесення коректив у процес формування краєзнавчої компетентності учнів. Внаслідок цього, оцінний компонент готовності вчителя до організації краєзнавчої роботи учнів передбачає: наявність у нього стійкої схильності до самоаналізу та самооцінки своїх якостей і професійних дій; уміння правильно діагностувати рівень краєзнавчої компетентності школярів; об'єктивно оцінювати свій внесок у цей процес.

Наш емпіричний досвід засвідчує, що виокремлені вище аспекти підготовки і відповідні їм компоненти професійної готовності учителів до організації краєзнавчої роботи школярів є тісно взаємопов'язаними і взаємозалежними. Це вимагає розглядати їх у відповідній діалектиці, яка зумовлює певні педагогічні закономірності.

Список використаних джерел

1. Симонов В.П. Педагогический менеджмент. / Виктор Петрович Симонов. – М., 1997.
2. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. / Нина Васильевна Кузьмина. – М., 1990.
3. Педагогика / В.А.Сластенин и др. – М., 1997.